

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Lausunto: Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus (www.csd.fi), Helsingin yliopisto

Eeva Luhtakallio

Georg Boldt

Taina Meriluoto

Annastiina Kallius

Aluksi

Periaatepäätösluonnoksen johdannossa kiinnitetään huomio relevantteihin kysymyksiin ja viitataan kiitettävästi tuoreeseen tutkimukseen aiheesta. Kuten tulemme myöhemmin lausunnossa toteamaan, erityisesti osallistumisen ja osallisuuden laajentamista koskevat ratkaisumallit kaipaavat kuitenkin syvällisempää katsausta ko. Tutkimusalueeseen. OECD:n suositus deliberatiivisten mallien laajasta käyttöönotosta ei ota huomioon laajaa tutkimuskirjallisuutta, jossa näiden mallien lähtökohtaisia puutteita ja ongelmia analysoidaan. Osallistumisen yksioikoiseen lisäämiseen kiinnittyvät ratkaisumallit uhkaavat tuottaa lisää samankaltaisia käytännön sovelluksia, joista on käytetty niin Suomessa kuin erityisesti muualla maailmassa tuloksin, jotka eivät pura osallistumisen eriarvoisuuden ja jakautumisen juurisyitä. Pyrimme avaamaan tätä kritiikkiä jatkossa lisää.

Kommentoimme seuraavassa linjauskohtaisesti periaatepäätöksen osa-alueita.

Kirjallisuutta

Boldt, Georg. 2021. Citizens in Training: How institutional youth participation produces bystanders and active citizens in Finland. Tampere: Tampere University dissertations 374.

Boldt, Georg & Eeva Luhtakallio 2022: "Hässäkkä - suomalaisen protestikulttuurin muutosvoimia 1990–2020". Teoksessa Tapio Nykänen, Johan-Eerik Kukko, Petri Koikkalainen, toim. Tottelematon kansa: Poliittisen vastarinnan muuttuvat muodot. Ilmestyy (käsikirjoitus saatavissa artikkelin kirjoittajilta).

Eranti, Veikko & Boldt Georg. 2021. Arkinen, paikallinen, julkinen: nuorten demokratiakäsitystä etsimässä. Teoksessa Paakkunainen K. & Mykkänen J (toim.) Nuorisopolitiikka ja poliittinen nuoriso: objekteista subjekteiksi? Nuorisotutkimusseura.

Kantola, Anu & työryhmä 2022: Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat. Gaudeamus.

Krick, Eva & Meriluoto, Taina. 2021. The advent of the citizen expert. Democratising or pushing the boundaries of expertise? Current Sociology [online first]
<https://doi.org/10.1177/00113921221078043>

Luhtakallio, Eeva & Maria Mustranta. 2017. Demokratia suomalaisessa lähiössä. Into-kustannus.

Luhtakallio, Eeva & Hanna Wass. 2022. "Kansalaistottelemattomuus ja kansalaistoiminnan rajat kansalaisten ja päättäjien asenteissa". Teoksessa Tapio Nykänen, Johan-Eerik Kukko, Petri Koikkalainen, toim. Tottelematon kansa: Poliittisen vastarinnan muuttuvat muodot. Ilmestyy (käsikirjoitus saatavissa artikkelin kirjoittajilta).

Meriluoto, Taina. 2019. 'The will to not be empowered (according to your rules)': Resistance in Finnish participatory social policy. Critical Social Policy, 39 (1), 87-107.
doi:10.1177/0261018318764322

Meriluoto, Taina. 2018. Making experts-by-experience: Governmental ethnography of participatory initiatives in Finnish social welfare organisations. Doctoral Dissertation. University of Jyväskylä. JYU Dissertations 38, Jyväskylä 2018, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7603-3>

Meriluoto Taina & Litmanen Tapio (toim.) 2019. Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian? Tampere: Vastapaino.

Mäenpää, Pasi & Maija Faehnle. (2021) Neljäs sektori — Kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa. Vastapaino.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan
Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Periaatepäätösluonnos toteaa aivan oikein, että sähköinen äänestysjärjestelmä ei ratkaise äänestysaktiivisuuden eriytymiseen liittyviä ongelmia. Se on siitä huolimatta tärkeä kehityskohde, joka tietoturvallisen toteutustavan löydyttyä tulee lisäämään äänestämisen tasavertaisuutta esimerkiksi eri tavoin liikkumisrajoitteisten (ml. mielenterveyssyistä ym.) äänestäjien osalta. Äänestysaktiivisuuden eriytymisestä eri ryhmien kohdalla on jo jonkin verran tutkimustietoa ja monissa tutkimuksissa, jotka eivät suoraan kohdistu tähän teemaan, on saatu taustanäkemyksiä asiaan.

Yksi näistä taustanäkemyksistä puoltaa ajatusta äänestysikärajan laskeminen 16 vuoteen esimerkiksi alkuun kunnallisvaaleissa. Näin voitaisiin hyödyntää toisen asteen oppivelvollisuuslaajennuksen tuomat hyödyt: kouluissa voidaan nyt antaa demokratiakasvatusta yhä kattavammin myös äänestysikää lähestyville nuorille. Tämä mahdollisuus tulisikin hyödyntää kaikissa toisen asteen koulutussuunnissa. Demokratiapolitiikalla voitaisiin tukea lisäpanostusta yhteiskuntatiedon opetukseen kouluissa ja edistää tätä kautta ymmärrystä ja kiinnostusta kuntapolitiikkaa kohtaan. Vaaliosallistuminen kouluprojektina tekisi äänestämisen käytännöistä tuttuja juuri siinä

elämänvaiheessa, jossa tutkimuksen mukaan keskeiset, usein koko elämän mittaiset yhteiskunnallisen osallistumisen asenteet ja tavat muodostuvat. Kunnallisvaalien ikärajan laskulla olisi myös mahdollisia positiivisia seurauksia kunnallispolitiikan moniäänisyydelle.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehtotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.***
- ***Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.***
- ***Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.***
- ***Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.***

Osallistuvan demokratian käytäntöjen vaikuttamismahdollisuuksien on oltava selkeitä kohderyhmälle. Lisäksi osallistuminen tulee tehdä mahdollisimman helpoksi niin, että osallistujat voivat sitoutua prosessiin siinä määrin kuin heillä on aikaa käyttää siihen. Osallisuus ja deliberaatio toteutuu parhaiten silloin, kun ihmiset kohtaavat kasvotusten. Verkkopohjaiset sovellukset eivät kannusta ihmisiä asettumaan toisten asemaan ja löytämään yhteisiä ratkaisuja. Liian monet erityisesti nuorille tarjotut osallisuusaloitteet tarjoavat ainoastaan mahdollisuuden korjata, parantaa tai kehittää jo olemassa olevia asioita, kuten parantaa vaikkapa liikuntapaikkaa tai toteuttaa elokuvailta nuorisotalolla. Olisi tärkeää tarjota - niin nuorille kuin muillekin - mahdollisuuksia myös sellaisille aloitteille, jotka edistävät esimerkiksi tasa-arvoon, solidarisuuteen tai sosiaaliseen koheesioon liittyviä kansalaismielikuvituksia.

Osallistamisen kehittämisessä tulisi myös tarkastella yhteiskunnallisen osallistumisen muotoja laajasti: millaiset tavat vaikuttaa tunnistetaan yhteiskunnalliseksi osallistumiseksi? Millaista on "oikeanlainen" osallistuminen? Kansalaisten osallistumismahdollisuuksia tuetaan parhaiten tukemalla ja voimistamalla niitä osallistumismuotoja, joita he jo käyttävät tai tuntevat. Osallistumisen kokeilut jäävät usein irrallisiksi ja ja lyhytkestoisiksi projekteiksi. Tulisikin perehtyä huolellisesti etenkin näennäisesti vähän osallistuville kansalaisille keskeisiin osallistumisen ja yhteiskuntaan kytkeytymisen muotoihin, ja kohdentaa osallisuuden tukitoimia jo olemassa olevaan toimintaan. Eritoten nuorten parissa uudet vaikuttamisen muodot (esimerkiksi sosiaalisessa mediassa) jäävät usein vaille huomiota ja arvostusta. Kuitenkin ne ovat yhä kasvava yhteiskunnallisen osallistumisen muoto, joka tulisi ottaa vakavasti.

Osallistumismahdollisuuksien tarjoamisessa on tärkeää huomioida ihmisten yhtäältä erilaiset valmiudet esimerkiksi lukea viranomaistekstiä ja toisaalta erilaisten ihmisryhmien monenlaiset tiedot

ja asiantuntemus. Nykyisissä osallistumishankkeissa lähtökohtana on liian usein "standardi-ihminen", joka tosiasiallisesti on koulutettu keskiluokkainen kuten ovat ne viranomaiset, jotka hankkeita pääsääntöisesti suunnittelevat ja järjestävät. Tästä seuraa sisäsyntyinen valuvika, joka johtaa monesti hankkeiden tavoiteasettelun, käytäntöjen ja lopulta osallistujien ja lopputulemien vääristymiseen siten, että päädytään toteuttamaan ja uusintamaan samoja ulossulkevia oletuksia, joiden korjaamiseen alunperin tähdättiin.

Etenkin haavoittuvassa asemassa olevien kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia on edistetty ns. kokemusasiantuntijuuden ja kokemustiedon kuulemisen keinoin. Tarkoituksena on ollut avata uusia mahdollisuuksia marginalisoitujen näkemysten ja myös erilaisten tiedon muotojen esiin tulemiselle. Kokemustiedon aito ja merkityksellinen kuuleminen edellyttää kuitenkin hallinnolta avointa pohdintaa erilaisten tiedon ja asiantuntijuuden muotojen yhteensovittamisesta, ja rehellisyyttä kuulemismenettelyjen tosiasiallisista vaikutusmahdollisuuksista. On tärkeää olla avoin myös prosessin reunaehdoista, jotka nykyisellään jäävät usein sanallistamatta: mihin tosiasiallisesti on mahdollista vaikuttaa, millaista tietoa priorisoidaan jne. Avoimuus vaikutusmahdollisuuksien rajoista tuottaa osallistujille realistiset odotukset osallistumisen vaikutusmahdollisuuksista, ja ehkäisee turhautumisen ja pettymysten tunteita, jotka pahimmillaan johtavat syventyvään osallistumattomuuden kierteeseen.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- ***Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.***
- ***Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.***
- ***Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.***
- ***Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).***
- ***Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.***
- ***Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.***
- ***Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.***

Nuorille suunnatun kansalaistaitojen opetuksen muotojen tulisi olla monipuolisia. Esimerkiksi nuorisovaltuustot puhuttelevat verkostoituneita ja parlamentaarisiin käytäntöihin paneutuneita nuoria, osallistuva budjetointi on taas monesti sidottu nuorisotoimeen ja kiinnostaa silloin lähinnä niitä nuoria, jotka osallistuvat nuorisotoimen tarjoamiin aktiviteetteihin. Olisi tärkeää, että kaikille nuorille olisi tarjolla mahdollisuuksia oppia toimimaan demokraattisessa yhteiskunnassa ja ymmärtämään sen arvomaailmaa. Tasavertaisuuden saavuttamiseksi avainasemassa ovat koulut, jotka tavoittavat, etenkin nyt toisen asteen oppivelvollisuuden myötä, nuoret ikäluokat riippumatta yksilöiden harrastuneisuuseroista. Lukioiden ja ammattioppilaitosten nykyistä parempi resurssointi ja kolmannen sektorin osaajien hyödyntämisen mahdollistaminen ja tukeminen demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen osalta on ensiarvoisen tärkeää. Koulujen ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyön tukeminen ja siihen kannustaminen on merkityksellistä myös siksi, että nuoret saisivat tasapuolisen mahdollisuuden tutustua kansalaisyhteiskunnan toimintatapoihin ja toimijoihin. Myös päätöksentekoa haastava ja laillisia suoran toiminnan keinoja käyttävä kansalaistoiminta tulisi tuoda näkyväksi kouluissa ja tukea myös tällaiseen toimintaan osallistumista. Esimerkiksi ilmastoliikkeen koululakkotoiminta toi esiin huolestuttavia, eri kouluja ja paikkakuntia vahvasti eriyttäviä asenne-eroja koulujen suhtautumisessa nuorten haluun vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Tällä emme tarkoita, että koulujen tulisi kannustaa koululakkoiluun, mutta kansalaistoimintaan olisi tärkeää avata reittejä kategorisesti kielteisen asennoitumisen sijaan.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- ***Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.***
- ***Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.***
- ***Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.***

Suomalainen hallintokulttuuri on varsin kaukana erityisesti vuorovaikuttavuuden ihanteesta. Kansalaisten kokemukset monien viranomaisten kanssa ovat heihin kohdistuvan epäluottamuksen läpäisemiä. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ja monin tavoin marginalisoitujen ihmisten kohdalla nämä kokemukset ”byrokratian hetteiköissä” kietoutuvat kiinteästi ulkopuolisuuden tunteeseen, jolla on taipumus yleistyä koskemaan yhteiskuntaa yleisesti. Niinpä esimerkiksi äänestämättömyyden syitä pohdittaessa ja niihin ratkaisuja etsittäessä tulisi ottaa laajasti huomioon erilaisten ”yhteiskunnan edustajien” toiminta: eri viranomaistahojen ”pompottelemaksi” itsensä kokevat, esimerkiksi monista tukimuodoista riippuvaisten ihmisten halu käyttää äänioikeuttaan on usein alhainen siksi, että äänestäminen koetaan epäreiluna pidetyn yhteiskunnan järjestelmän legitimoimisena.

Luottamusperustainen hallinta ja hallinto, jossa kansalaisen asema on neutraalimmin asiakkuus kuin valvonnan kohteena oleva toimenpiteiden kohde, kannustaa ihmisiä toimimaan ja ottamaan vastuuta sekä parhaimmillaan tuottaa kokemuksen luotettuna yhteiskunnan jäsenenä kohdelluksi tulemisesta. Tällaisesta julkishallinnon kulttuurinmuutoksesta on saatu esimerkiksi Ruotsissa hyviä kokemuksia. Tukimuotojen mahdollisten väärinkäytösten kulut jäävät mitä todennäköisimmin huomattavasti pienemmiksi kuin niitä ehkäisemään pyrkivän valvontajärjestelmän ylläpito, varsinkin kun otetaan huomioon se aika ja energia, jota vapautuu myös kansalaisilta muuhun käyttöön tositteiden keräämisen ja toistuvan lomakkeiden täyttämisen sijaan.

Poliittisen päätöksenteon tietoperustan suurin haaste nykyisessä mallissa on konsulttien vahva rooli tiedon tuotannossa ja välityksessä. Konsulttivallan ongelmista on esitetty painokkaita tutkijapuheenvuoroja viime vuosina. Sen lisäksi, että konsulttidemokratia on erittäin kallista ja syö julkista budjettia, se ei ole tietopohjaltaan tasapuolista eikä sen tietopohja ole aina kovin läpinäkyvää, puolueettomuudesta puhumattakaan.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

Demokratiapolitiikan keinot vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskustelukulttuuriin ovat jossain määrin rajalliset. Lainsäädäntö, joka tunnistaa ja antaa työkalut rajoittaa ja rangaista vihapuheen ja maalittamisen kaltaisia ilmiöitä on tärkeää, mutta keskustelukulttuuri, jossa toistuvasti haetaan rajoja ja turvaa oikeusistuimista, ei ole kestävällä pohjalla. Demokratiapolitiikan tulisi panostaa yhtäältä politiikan keskeisten näyttämöiden, puolueiden, sisäiseen ja väliseen keskustelukulttuuriin. Jos puolueiden sisältä ja kansanedustajien suulla syötetään yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi rasistisia puheenvuoroja, kuten on viime vuosina toistuvasti tapahtunut, on vaikea estää tällaisen puheen muuttumista yhä "normaalimmaksi" myös muilla keskustelun tasoilla.

Suomalaisen keskusteluilmapiirin ja esimerkiksi median reagoitapojen keskeinen ongelma on rohkeuden puute: yhdenvertaista ja moniarvoista keskusteluilmapiiriä kuvitellaan edistettävän

antamalla kaikille kannoille ja puheenvuoroille yhtäläinen asema. Tämä on tehnyt suomalaisesta keskustelusta erittäin otollisen maaperän antidemokraattisten ja epäyhdenvertaisten näkemysten levittämiseksi, erittäin usein aivan konkreettisesti trollaamiselle, jota tehdään sekä sisäsyntyisesti että lisääntyvässä määrin kotimaisia toimijoita ja kanavia hyödyntäen ulkomailta käsin. Naiivi "tasapuolisuusajattelu", jossa esimerkiksi myös rasistiselle puheelle annetaan vasiten tilaa, tekee yhteiskunnallisesta keskustelusta erittäin heikosti aseistetun monitasoisen ja osin ammattimaisen informaatiovaikuttamisen edessä. Se johtaa keskustelun entistä syvempään polarisaatioon ja tekee yhteiskunnallisesta keskustelusta turvatonta, mikä saa yhä useammat vetäytymään kokonaan. Tämän kehityksen pysäyttäminen on yhtäältä suomalaisen journalismin suurin haaste, mutta toisaalta myös kysymys, jota demokraatiopolitiikka ei voi sivuuttaa.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa
Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- ***Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.***
- ***Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.***
- ***Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.***
- ***Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.***
- ***Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja -tietämyksen vahvistaminen.***
- ***Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.***

Periaatepäätösluonnoksessa todetaan aivan oikein, että suomalainen järjestökenttä on ammattimaistunut. Jo vuosia on tutkimuksessa myös havaittu esimerkiksi eri Pohjoismaita vertailtaessa, että vaikka kansalaisjärjestöjen jäsenmäärät ovat Suomessa suuret, jäsenyys on pääosin hyvin passiivista. Ihmiset siis maksavat jäsenmaksuja ja "kannattavat", mutta vain pieni joukko toimii. Sen sijaan viimeaikainen tutkimus sosiaalisista liikkeistä ja erilaisista kaupunkipoliittisista toimintaryhmistä osoittaa, ettei passiivinen jäsenyys suinkaan ole ainoa trendi suomalaisessa kansalaisosallistumisessa. Löyhien verkostojen, vapaamuotoisten ryhmittymien tai aktivistiliikkeiden huomioiminen kansalaisyhteiskunnan ääninä on suomalaiselle, periaatteiden ja pykälien valossa kansalaisyhteiskuntaa hyvin huomioivalle hallintajärjestelmälle usein hyvin vaikeaa. Järjestödemokratiaan tottuneiden päätöksentekijöiden ja viranhaltijoiden suhtautuminen "ei-edustuksellisiin" liikkeisiin on monesti epäluuloista ja negatiivista. Tähän asennoitumiseen tulisi saada muutos - järjestökenttä toteuttaa Suomessa omaa erittäin arvokasta tehtäväänsä, mutta ainoana kansalaisyhteiskunnan äänen kuulemisen väylänä se ei vastaa nykytilannetta.

Rohkeat, radikaalit ja/tai innovatiiviset aloitteet ja toimintamuodot ovat kansalaisyhteiskuntaa elossa pitävä voima, jota tulisi vaalia ja tukea. Viranomaisprosesseihin, joissa “kuullaan” kansalaisyhteiskuntaa, tulisi sisällyttää uudenlaista joustavuutta sen suhteen, millaiset tahot “kelpaavat” kuultaviksi ja miten kuuleminen toteutetaan. Jos ilmastoaktivistien ryhmällä, kaupunkitapahtumaa järjestävällä asukasjoukolla tai Instagramissa aktivoituneella mielenterveyskuntoutujien verkostolla on painavaa sanottavaa, heidän näkemyksensä tulisi saada päätöksenteon käyttöön. “Kuulemisen” sijaan tulisikin siirtyä aktiiviseen, jatkuvaan dialogiin, jossa kansalaisyhteiskunnan kannat ja myös innovatiiviset ideat saataisiin mukaan päätöksenteon valmisteluun eikä vasta siinä vaiheessa, kun esitykset on jo muotoiltu.

Lisäksi demokratiapolitiikan kannalta huomattava erityinen seikka on poliisin voimankäyttö mielenosoituksissa ja aktivisteja kohtaan. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana poliisi on monesti, mahdollisesti yhä useammin, valinnut konfrontaation strategiana de-eskalaation sijaan mielenosoitustilanteissa. Tämä tuottaa puolestaan dynamiikan, jossa näihin tapahtumiin osallistuneet ja heidän kokemuspiirissään olevat alkavat kyseenalaistamaan poliisin vallankäytön legitimitettiin. Poliisin toimintakulttuurissa esiin tulleet asenteet esimerkiksi maahanmuuttajia kohtaan ja katuaktivismin piiristä nouseva käsitys siitä, että poliisi näyttää suojelevan tahoja, joilla on anti-demokraattinen agenda (kuten ääri-oikeisto), ovat erittäin haitallisia poliisin nauttiman luottamuksen ja sen myötä yhteiskunnallisen uskottavuuden kannalta. Poliisivoimien puolueettomuus ja kaikkalainen kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvan voimankäytön minimointi on tärkeä tekijä suomalaisen demokratian vahvistamisessa.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- ***Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.***
- ***Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.***
- ***Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.***
- ***Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).***

Suomi keskittyi EU-puheenjohtajuutensa aikana vuonna 2019 esimerkillisesti oikeusvaltioperiaatteen toteutumiseen EU:n jäsenvaltioissa.

Lukuisat EU:n oikeusvaltioon liittyvät prosessit ovat tällä hetkellä jumiutuneessa tilanteessa erityisesti Unkarin ja Puolan oikeusvaltiokehityksen suhteen. EU:n demokratiakehityksen tukemisen olennainen osa on näiden kehitysten proaktiivinen agendalla pitäminen myös EU:n instituutioiden sisällä.

EU:n demokratiakehityksen kannalta on olennaista tunnustaa myös polarisoivan ja propagandaan pohjautuvan informaation vaikutus kansallisiin ja kansainväliseen keskustelukulttuuriin erityisesti sosiaalisessa mediassa. On syytä seurata esimerkiksi sitä, kuinka Unkarin poliittiseen kulttuuriin vakiintuneet salaliittoteoriat ilmenevät enenevässä määrin myös englanninkielisessä julkisessa keskustelussa.

EU:n sisäisen demokratiakehityksen monitoroinnin kannalta on tärkeää kuunnella kriittisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita erityisesti Puolan ja Unkarin konteksteissa.

Kallius Annastiina
Helsingin yliopisto - Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus
(www.csd.fi), Helsingin yliopisto